

skills for preschool children with moderate mental backwardness helps to expand the vocabulary, to build the maximum number of symbols for initiating the process of communication and teaching, to promote and develop the cognitive surrounding of a child and to form conditions for developing the verbal speech and making the practical activity related to the skills of self-service.

Keywords: children with moderate mental retardation, self-servicing skills, method of icons.

Тищенко Л.А. Использование методики пиктограмм во время проведения занятий по формированию навыков самообслуживания у дошкольников с умеренной умственной отсталостью

Аннотация. В статье рассматривается использование методики пиктограмм во время проведения занятий по формированию навыков самообслуживания у детей с умеренной умственной. Осуществлен анализ проблем, возникающих при обучении детей с умеренной умственной отсталостью. Обоснована необходимость по использованию в процессе обучения детей дошкольного возраста невербальных средств общения, а в частности, методики пиктограмм. Отмечено, что при использовании методики пиктограмм во время проведения занятий по формированию навыков самообслуживания у детей с умеренной умственной отсталостью происходит расширение словарного запаса, накопление максимального количества символов для инициации общения и обучения, активизация и развитие когнитивной сферы ребенка, формируются предпосылки для становления вербальной речи, выполнение практической деятельности, связанной с навыками самообслуживания.

Ключевые слова: дети с умеренной умственной отсталостью, навыки самообслуживания, методика пиктограмм.

УДК:373.6+378.14+616.28-008.1

Форосян О.І.

Корекційно-компенсаторна спрямованість фізичного виховання дітей з вадами зору

Анотація. У статті приводяться результати експериментально-педагогічних досліджень з впливу фізичних навантажень на стан фізичного розвитку та рухової сфери дітей з вадами зору. Аналіз праць фахівців цієї галузі показав, що раціональне використання різноманітних засобів та методів фізичного виховання, допомагає скоректувати недоліки фізичного розвитку й рухової сфери сліпих та слабозорих дітей.

Ключові слова: фізичне виховання, рухова сфера, порушення зору, корекція.

Соціально-економічні та культурні процеси, які відбуваються у незалежній Україні, зумовили необхідність суттєвих змін у системі освіти, що знайшло своє відображення у Державній національній програмі “Освіта (Україна ХХІ століття)”, Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, Національній програмі “Діти України” та інших офіційних державних документах. У них наголошується, що діти з особливостями психофізичного розвитку потребують особливої турботи; вказується на необхідність оновлення

змісту освіти, впровадження нових підходів, форм, методів навчання і виховання. Якби відповідали потребам розвитку особистості цих дітей, сприяли розкриттю талантів, їх розумових та фізичних здібностей; визначається пріоритетність забезпечення їм повноцінної життєдіяльності, оптимальних умов для максимальної соціально-трудової реабілітації.

Провідною ідеєю сучасної спеціальної освіти є досягнення такого рівня освіченості, який відповідає потенційним можливостям дітей з особливими освітніми потребами, їхня підготовка до адаптації та інтеграції в сучасне суспільство, формування активних рис особистості, яка здатна не лише споживати, а й створювати соціально-культурні й матеріальні цінності.

Важливу роль у вирішенні проблеми корекції, реабілітації та соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями в умовах сьогодення відіграють засоби адаптивного фізичного виховання. Різноманітність і спрямованість фізичних вправ, що застосовуються в системі адаптивного фізичного виховання, варіативність їх виконання дозволяють здійснювати добір і необхідне їх поєднання з урахуванням завдань корекції рухових порушень і підвищення фізичної підготовленості учнів спеціальних шкіл до оптимального рівня.

Недостатня кількість рухів призводить до ослаблення організму і його функціональних систем й органів, спричинюючи розвитку низки важких хронічних захворювань внутрішніх органів й обміну речовин. Навіть здорова людина, яка довгостроково веде малорухомий спосіб життя, стає погано пристосованою до психічних і фізичних навантажень, до змін зовнішніх умов.

Стан здоров'я школярів з порушенням зору викликає стурбованість багатьох дослідників (Н.Г.Байкіна, Л.С.Вавіна, М.И.Земцова, Л.Ф. Касаткин, В.А.Кручинін, І.С.Моргуліс, Б.В.Сермеєв, Є.П.Сіньова, Л.І.Сонцева, Б.Г.Шермет та ін.).

Проблема корекції психофізичного розвитку сліпих і слабозорих дітей обумовила пильну увагу дефектологів до наукової розробки. Здійснений у цьому напрямку науковий пошук дозволивши провідним представникам дефектологічної науки внести значний внесок у проблему, показати різноманітну направленість, зміст і методи, розкрити й конкретизувати загальні закономірності навчання та їх розвиток.

Об'єкт дослідження – процес корекції фізичного розвитку та рухової сфери дітей з вадами зору.

Предмет дослідження – корекційно-компенсаторні основи фізичного виховання дітей з вадами зору.

Мета дослідження полягає в тому, що обґрунтувавши в теоретико-методологічному плані корекційно-компенсаторні та психолого-педагогічні умови дітей з вадами зору визначити шляхи їх реалізації в системі фізичного виховання.

Систематичні заняття фізичними вправами сприяють зміцненню здоров'я, шляхом зміцнення опорно-рухового апарата, поліпшення діяльності нервової й серцево-судинної системи, органів подиху, травлення, обміну речовин, підвищення стійкості організму до дії простудного фактора. Застосування в заняттях з дітьми, що мають порушення в розвитку, різноманітних форм рухової

активності в корекційно-виховному процесі не тільки сприяє становленню окремих функцій, але й забезпечує розвиток статики й локомоції.

Вивчаючи стан фізичного розвитку дітей із зоровою патологією, Р.Н. Азарян [1,с.53] визначив, що під впливом фізичних вправ у дітей значно знизилася захворюваність і підвищилися показники фізичного розвитку. Було доведено, що засобами фізичної культури можна коригувати цілий ряд порушень, компенсувати неповноцінність організму, поліпшити функціональний стан рухового аналізатора.

У дослідженнях М. І. Земцової показано, що зорова недостатність вже в дошкільному віці супроводжується зниженням рухової активності, що приводить до вторинних відхилень у фізичному й психічному розвитку дитини, у формуванні почуття рухових функцій. Порушення зору веде до відхилень у розвитку почуття ритму, заснованого на зоровому, слуховому, тактильному, кінестетичному сприйнятті.

Б. В. Сермеєв [4,с.19] довів, що рухова активність впливає на вікові зміни показників фізичного розвитку людини. На його думку, необхідною умовою нормального функціонування й удосконалювання всіх найважливіших систем організму є рухова активність дітей. Він відзначав, що з віком функціональний рівень рухового аналізатора підвищується, досягаючи максимального розвитку до 13-14 років.

Рухова активність дітей з порушеннями зору значно нижче, ніж у їхніх однолітків з масових навчальних закладів. У дітей з патологією зору на 78% у порівнянні з нормою знижений функціональний рівень рухового аналізатора. Б. В. Сермеєв установив, що неповноцінний зір є недостатньо надійним засобом регуляції рухів при виконанні вправ різного характеру. У зв'язку із цим, у дітей з порушенням зору в будь-якому віці спостерігається затримка розвитку всіх рухових якостей.

За даними В. Ф. Афанасьєва у дітей з порушенням зору є відставання у фізичному розвитку й руховій підготовленості від вихованців масових шкіл. Їм було показано, що найбільше відставання росту, ваги, окружності грудної клітини відзначається в старшому шкільному віці. Порушення зору негативно позначається на розвитку м'язової сили, витривалості, швидкості рухів, швидкісно-силових якостях і т.д. Відзначено, що по показниках рухової підготовленості відставання від норми склало по показниках сили 19%, витривалості – 18%, швидкості рухів – 28%, швидкісно-силових якостей – 10%.

На основі експериментальних даних В. С. Полинкіна встановлено, що при виконанні швидкісно-силових вправ у дітей з порушеннями зору спостерігається частішання пульсу, частоти подиху, проявляються зовнішні ознаки стомлення: зміна фарбування особи, підвищення потовідділення, така реакція свідчить про необхідність використання індивідуально-дозованих фізичних навантажень із метою вироблення витривалості до доступних навантажень і тренування серцево-судинної й дихальної системи. Оскільки в дітей з порушеннями зору на 4-10% знижена функціональна діяльність серцево-судинної й дихальної систем, то відхилень у серцевій діяльності (ревматизм, гіпотонія й ін.) зареєстровано значно більше.

Сліпота негативно позначається на розвитку всіх сторін рухової функції й особливо на регуляції рухів, на здійсненні самоконтролю при виконанні рухів. При збереженому зорі контроль і саморегулювання рухів здійснюються саме за рахунок зору. Воно реєструє будь-які зміни при виконанні фізичних вправ, забезпечує умови, що дозволяють передбачати подальші дії. Зоровий контроль є вирішальним при виконанні вправ у бігу, стрибках, пересуваннях на лижах, ковзанах і ін. У ряді фізичних вправ, що не вимагають зорового контролю (вправи на гнучкість, силу й ін.), сліпі проявляють відносно високі показники [5].

Вироблення рухових дій у сліпих відбувається в порівнянні зі школярами, які мають збережений зір, значно повільніше внаслідок обмеження можливостей внесення корективів у загальну структуру рухів по ходу дії. Відсутність зору зменшує кількість поступової поточної інформації, що грає активну роль у створенні адекватних уявлень у процесі навчання руховим діям [3]. Ці особливості позначаються на формуванні рухових здібностей сліпих школярів, за рівнем розвитку яких вони у всіх вікових групах уступають школярам зі збереженим зором.

Як вказує Н.Г. Байкіна, Я.В. Крет [2] значно ускладнено в сліпих і збереження рівноваги в спокої й при русі. Функція рівноваги є однією з найбільш складних функцій організму, здійснюваних за рахунок нервової системи. У реакціях підтримки стійкості тіла, рефлекторно взаємодіючи, бере участь ряд аналізаторів (зоровий, вестибулярний, руховий і тактильний). Органу зору в цих реакціях належить значна роль. При вимиканні зору стійкість тіла в дітей різко знижується. Однак, у сліпих дітей вона все-таки здатна розвиватися з опорою на рухові, тактильний і вестибулярний аналізатори. У слабозорих дітей, які мають опору на зір, як на провідний аналізатор участь інших аналізаторів виражено в меншому ступені, тому вони по показниках функції рівноваги уступають сліпим.

Робота серцево-судинної й дихальної систем у учнів масових шкіл при навантаженні більш економна, ніж у дітей з порушеннями зору [1]. Наприклад, пульс в 13-літніх дітей з порушеннями зору при виконанні стандартного навантаження (20 присідань) підвищується до 126-133 в 1 хв., а частота подиху – до 30-36 в 1 хв., у той час як у учнів масових шкіл, виконання тих же навантажень здійснюється при меншій витраті енергії (пульс – до 120-126 в 1 хв., а частота подиху – до 25-27 у хв.).

Таким чином, зниження функціонального стану рухового аналізатора в дітей з порушеннями зору приводить до ослаблення функціональної діяльності серцево-судинної й дихальної систем організму на фізичні навантаження й подовженню часу відновлювальних процесів.

Раціонально використовуючи різноманітні засоби й методи фізичного виховання, можна не тільки ліквідувати недоліки фізичного розвитку й рухової сфери дітей з порушеннями зору, але й поліпшити зорові функції цих дітей.

Систематичні заняття фізичними вправами впливають на функціональний стан зорового аналізатора учнів. Зокрема, підвищуються показники швидкості переробки зорової інформації, стійкості акомодатції й швидкості розрізнення.

Увага вчених направлена на вивчення впливу занять фізичними вправами на динаміку прогресування міопії. Виявлено, що в спортсменів у віці 7-18 років

короткозорість прогресує рідше й меншого ступеня, чим у школярів того ж віку, що не займаються спортом.

Б.В.Сермеєв [4,с.20] встановив, що підвищуючи активність рухового аналізатора фізичним навантаженням, можна викликати бажані зрушення з боку зорового аналізатора, тобто управляти вдосконалюванням зорових функцій.

Зміни в показниках зорових функцій у процесі м'язової діяльності залежать від характеру фізичних вправ і їхньої тривалості. При вивченні впливу фізичних вправ на функції зорового аналізатора важливо чітко дозувати величину фізичного навантаження.

При вивченні впливу вправ на витривалість (біг помірної інтенсивності) і швидкість (швидкий біг за 5 с) на функції зорового аналізатора ми використали методичний прийом, заснований на багаторазовому повторенні фізичного навантаження заданої інтенсивності до різного ступеня стомлення. У процесі виконання навантаження реєструвалися наступні показники: гострота зору, поріг глибинного зору, швидкість зорового сприйняття, контрастна чутливість, критична частота злиття світлових мелькань, акомодативна здатність.

Найбільш інформативними показниками визначення стану рухових функцій при фізичних навантаженнях є: критична частота світлових мелькань, швидкість зорового сприйняття й глибинний зір. Момент погіршення цих показників у процесі повторного виконання фізичних вправ служить сигналом до припинення вправи, тобто верхньою границею припустимих навантажень.

Найбільш сприятливі зрушення спостерігаються при виконанні вправи на витривалість, загально розвивальних вправ середньої інтенсивності, різних видів рухливих ігор помірної й середньої інтенсивності, тривалій ходьбі, бігу, катанні на велосипеді, виконань спеціальних вправ, що роблять вплив на орган зору.

Корекційна робота засобами фізичного виховання здійснюється шляхом впливу на всі функції організму, з одного боку, і виборчого впливу з метою виправлення й розвитку уражених функцій і органів – з іншої.

Отже, майже тривалий період досліджень українських вчених про можливість використання резервів фізичного виховання в корекції психофізичних відхилень у розвитку школярів з вадами зору, дають підставу зробити висновки про те, що науково обгрунтовані й експериментально перевірені сучасні педагогічні технології фізичного виховання мають більшу ефективність у корекційній роботі з таким контингентом дітей, дозволяючи їм по певних параметрах не тільки досягти рівня однолітків зі збереженим зором, але в деяких здібностях і перевершити їх. Активні заняття фізичними вправами дозволяють частково компенсувати відсутність у сліпих зору, дякуючи значному удосконаленню мускульно-рухових відчуттів і функцій інших аналізаторів. Систематичні заняття фізичними вправами покращують здоров'я людини, одночасно сприяють виправленню і координації рухів, постави, ходи, розвитку фізичних здібностей, вихованню морально-вольових якостей, соціалізації та інтеграції в суспільство.

Сьогодні не викликає сумніву, що в умовах зростання обсягу й інтенсивності навчально-пізнавальної діяльності, гармонійний розвиток організму дитини неможливий без оптимізації фізичного виховання, корекційно-реабілітаційної роботи, адаптивного фізичного виховання та спортивної підготовки.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Азарян Р.Н. Урок физкультуры как важное средство воспитания нравственности и личностных качеств у слепых и слабовидящих школьников / Р. Н. Азарян // Дефектология. – 1984. – № 6. – С. 53-59.
Azarjan R.N. (1984). Urok fizkultury kak vazhnoe sredstvo vospitanija npravstvennosti i lichnostnykh kachestv u slepyh i slabovidjashhih shkolnikov. Defektologija, 6, 53-59 (In Russian).
2. Байкіна Н.Г. Діагностика й корекція психомоторного розвитку осіб з порушенням зору : [навч. посіб.] / Н.Г. Байкіна, Я.В. Крет. —Запоріжжя : ЗНУ, 2005. – 396 с.
Baikina N.H. (2005). Diahnostyka i korektsiia psykhomotomoho rozvytku osib z porushenniam zoru. Zaporizhzhia : ZNU (In Ukrainian).
3. Вавіна Л.С. Вивчення пізнавальних можливостей учнів зі складним дефектом – глибоким порушенням зору і розумовою відсталістю або ЗПП / Л.С. Вавіна // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Промінь, 1999. – С.24-25.
Vavina L.S. (1999). Vyvchennia shznavalnykh mozhlyvostei uchshv zi skladnym defektom – hlybokym porushenniam zoru i rozumovoiu vidstalistiu abo ZPR. Dnipropetrovsk: Promin (In Ukrainian).
4. Сермеев Б.В. Физическое воспитание детей с нарушением зрения / Б. В. Сермеев. – К.: Здоров'я, 1967. – 110 с.
Sermeev B.V. (1967). Fizicheskoe vospitanie detej s narusheniem zrenija. Kyiv: Zdorovja (In Russian).
5. Шеремет Б.Г. Теоретические и практические основы современных педагогических технологий и реабилитации школьников с глубокими нарушениями зрения/ Б. Г. Шеремет // Матеріали міжн. конгресу по пробл. соціальн. та психолого-педагогічної реабілітації інвалідів – Тюмень, 1996. – С. 6-8.
Sheremet B.G. (1996). Teoreticheskie i prakticheskie osnovy sovremennykh pedagogicheskikh tehnologij i reabilitacii shkol'nikov s glubokimi narushenijami zrenija. Tjumen (In Russian).

Forstian O.I. Correctional- compensatory orientation of physical training of children with sight lacks

Abstract. In article results of experimentally-pedagogical researches on influence of physical activities on a condition of physical development and impellent sphere of children with sight infringements are resulted. Rational use of various means and physical training methods, helps to correct lacks of physical development and impellent sphere of blind and visually impaired children.

Keywords: physical training, impellent sphere, sight infringement, correction.

Форостян А.И. Коррекционно-компенсаторная направленность физического воспитания детей с недостатками зрения

Аннотация. В статье приводятся результаты экспериментально-педагогических исследований по влиянию физических нагрузок на состояние физического развития и двигательной сферы детей с нарушениями зрения. Рациональное использование разнообразных средств и методов физического воспитания,

помогает скорректировать недостатки физического развития и двигательной сферы слепых и слабовидящих детей.

Ключевые слова: физическое воспитание, двигательная сфера, нарушение зрения, коррекция.

УДК: 376 – 056.36:616.899.2]-053.5:[37.015.3:159.952.13]

Рецензент

*Блеч Г. О., кандидат педагогических наук,
старший научный співробітник
лабораторії олігофренопедагогіки
Інституту спеціальної педагогіки*

Хайдарова О.С.

Проблема формування пізнавальної діяльності молодших школярів з помірною розумовою відсталістю

Анотації. Стаття присвячена дослідженню проблеми формування пізнавальної діяльності у молодших школярів з помірною розумовою відсталістю. Проаналізовано сутність поняття – пізнання, діяльність людини, навчання, учіння, пізнавальна діяльність. Представлено основні етапи пізнавальної діяльності з позицій різних авторів. Здійснено аналіз численних досліджень, в яких розкриваються особливості пізнавальної діяльності розумово відсталих школярів. Окреслено перспективи подальших досліджень стосовно даної проблеми.

Ключові слова: пізнавальна діяльність, молодші школярі з помірною розумовою відсталістю, етапи формування пізнавальної діяльності.

Провідним завданням сучасної загальної середньої освіти є підсилення якості навчально-виховного процесу та покращення її результативності, а також формування активної особистості молодших школярів. Це стосується і школярів з розумовою відсталістю, зокрема дітей з помірною розумовою відсталістю. Але існує невідповідність між реальним станом забезпечення адекватних умов навчання і розвитку дітей з помірною розумовою відсталістю, що обумовлює недорозвиток усіх психічних процесів. Тому вченими, педагогами та психологами ведуться пошуки нових технологій навчання та засобів корекційного впливу, які б активізували пізнавальні процеси молодших школярів з помірною розумовою відсталістю, а також стимулювали їхню пізнавальну діяльність.

У змісті статті, розглянуто проблему формування пізнавальної діяльності молодших школярів з помірною розумовою відсталістю у контексті суспільних та педагогічних явищ, компонентом або різновидом яких є зазначена діяльність. До таких явищ належать: пізнання, діяльність людини, навчання, учіння.

Так, розглядаючи процес пізнання як складну соціальну систему, філософ І. Герасимов виділяє взаємодіючі основні складові частини: 1) пізнавальна діяльність людей; 2) засоби пізнання; 3) об'єкти, предмети пізнання; 4) результати пізнавальної діяльності: знання, методи, роздуми та дії з метою одержання нових результатів, конструктивні рішення тощо.

Визначені у філософії ступені пізнання – живе споглядання, абстрактне мислення, практика – підсистеми процесу пізнання, кожна з яких є також специфічною діяльністю людини.